

Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
The Journal of Social Sciences Institute
Yıl/Year: 2019 – Sonbahar / Autumn Sayı/Issue: 45
Sayfa / Page:13-30

ISSN: 1302-6879 VAN/TURKEY

Makale Bilgisi / Article Info - Geliş/Received: 08.03.2019
Kabul/Accepted: 28.06.2019 - Araştırma Makalesi / Research Article

**DİVÂN ŞİİRİNDE
KISKANÇLIK**

**JEALOUSY IN DIVAN
POETRY**

Dr. Öğr. Üyesi Ömer DEMİRBAĞ

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ORCID: 0000-0003-4202-8397, omerdemirbag59@gmail.com

Öz

Hemen her topluluğun edebiyatında görülebilen kıskançlık teması, Türk edebiyatında, özellikle dîvân şiirinde oldukça ağırlıklı bir yere sahiptir. “Kıskançlık” kelimesi kapsamında ifadesini bulmuş olarak *hased* kavramından namus anlayışına kadar kıskançlığa dair pek çok farklı duruşun şiire dökülmüş halini, klasik edebiyatımızda görebilmekteyiz. Bilhassa âşık, sevgili ve rakip üçgeni arasındaki ilişkide karşımıza çıkan kıskançlık duygusu, en fazla âşğın rakibe yönelik hislerini karşılar. Söz konusu temayı, dîvân şiirimizde, genel bir tasnifle dört ayrı sahada değerlendirmemiz mümkündür: Sevdiğini kıskanma, rakip şairi kıskanma, “öteki”ni kıskandırma ve tasavvuftaki *gayret* kavramına işaret edici kıskanma. Her biri için daha detaylı ve müstakil araştırmalara imkân tanımak istidadındaki bu dört alanı tespit, bu makaleye temel oluşturmaktadır. Bu yazıda, kıskançlık temasının yalnızca dîvân şiirindeki işleniş tarzları üzerinde durulmuş olduğuna dikkat çekerek aynı konunun âşık-saz edebiyatında ve Tanzimat’tan sonraki dönemlerin edebiyatlarında da araştırılabilir bir saha olduğunu belirtmeliyiz. Sonuç itibarıyla, bu çalışmada -makale sınırları içinde kalınarak- ilgili metinlerden seçilmiş örneklerle kıskançlık kavramının klasik şiirimizdeki yansımalarına dikkat çekilmesi ve daha kapsamlı bilimsel çalışmalara yol açılması hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: şiir, dîvân şiiri, kıskançlık.

Abstract

The theme of jealousy that can be seen in the literature of almost every community has a predominant place in Turkish literature, especially in divan poetry. We can see in our classical literature the poetry of many different stances about jealousy from the concept of *hased* to the understanding of *honor* with the phrase “jealousy”. Especially in the relationship between the lover, the beloved and the rival triangle, the feeling of jealousy meets the feelings of the most lover

towards the opponent It is possible to evaluate the theme in the same way, in a general classification, in four different scenes: jealousy of beloved, jealousy of competing poetry, envy of the “other” and envy of the concept of “effort” in Sufism. Identifying these four areas of opportunity to provide more detailed and independent research for each of them is the basis for this article. In this article, we should emphasize that the theme of jealousy only focuses on the way of performing in the poetry of poetry, and we should mention that it is a searchable field in poetry-poetry literature and literature of the period after Tanzimat. As a result, in this study, it was aimed to draw attention to the reflection of the concept of jealousy in the classic wisdom with the examples selected from the related texts (within the borders of the article) and to lead to more comprehensive scientific studies.

Keywords: poetry, divan poetry, jealousy.

Giriş

Türkçedeki “kıskançlık” kelimesi, söz konusu rûh halinin -olumsuz olan “hased”den olumlu sayılan “gayret”e kadar-birçok tonunu ifade etmede, oldukça geniş bir çağrışım zenginliğine sahiptir. Bu kavramın, şiire ve edebiyata bakan yönü için de dikkat çekici bir renklilik belirtmekte olduğunu söyleyebiliriz.

Yerilen ve övülen şekilleriyle insana has rûhî bir özellik olan kıskançlık, ilk çağlardan günümüze kadar insanla var olagelmiş ve dinden psikolojiye, felsefeden ahlâka, tarihten şiire... nice alanlarda kayda değer bir olgu sayılmış, ciddiye alınmıştır. Böyle olunca, pek çok kültürde, sanatta ve edebiyatta kıskançlık kavramının, işlenmeye müsait bir konu veya tema olarak hatırı sayılır bir ağırlıkta olduğunu söylemek mümkündür.

Kur’ân’da; İblis’in Hz. Âdem’i kıskandığı, Kâbil’in Hâbil’i kıskandığı ve kardeşlerinin Hz. Yûsuf’u kıskandıkları haber verilir. Kimi hadis-i şeriflerde de kıskançlığın amelleri harcayıcı bir musibet olduğu bildirilmektedir (Gazâlî, 1980: 56). Şuna dikkat çekmeli ki söz konusu edilen ve kınanan kıskançlık, hased şeklindeki kıskançlıktır.

Böyleyken, Türkçenin yine aynı kıskançlık kelimesiyle ifade edilen hamiyet veya gayret dediğimiz bazı hissiyat kabarmaları ise, makbul ve olumlu sayılmaktadır. Nitekim, Hz. Peygamber’in (SAV) “kıskançlıkla övündüğüne” dair rivayet olduğunu biliyoruz (Buhârî, 1992:174).

Eski Yunan mitolojilerinde Zeus’u diğer kadınlardan kıskanan Hera’dan bahsedilir (Erhat, 2010: 135-137). Kıskançlık, Shakespeare’in Hamlet’inde kahredici (Burian, 1946: 45) ve Othello’sunda faciadır (Nutku, 1994: 56). Goethe’nin Genç Wether’in Acıları’nda da Kestner’in mahzun kıskançlığı dikkat çeker (Gelen, 1973: 75). Örnekleri artırdıkça Batı edebiyatındaki kıskançlıkların, büyük çoğunlukla “sevdiğini paylaşmama tepkiselliği”nden ileri geçmeyen bir sızlık belirttiğine dair fikir edinmek

mümkün.

Doğu'da ise kıskançlık; hased, gıpta, imrenme, özenme, gayret, iz-zet, hamiyet... adlandırmalarında görüldüğü gibi, olumsuzdan olumluya doğru dereceler halinde, çok daha detaylı, çeşitli ve derinliklidir. İslâmiyet öncesi Türk destanlarında, kendi hatununu feda eden; ama vatan toprağını adeta namus edinip her şeyden kıskanan Oğuz (veya Mete) Han'dan (Ögel, 1993: 6-7), düşmanı "hasûdkâfir!" diye nitelendiren Dede Korkut hikâyesine kadar, kıskançlığın türlü boyutlarına rastlanır (Ergin, 1997: 191).

İnsan derinliğinin iç bükülüşlerinden olan kıskançlık, özellikle dîvân şiirinde yüzyıllar boyu kaleme alınan nice mısralara, acı lezzetiyle revnak katmıştır. Asırlara yayılmış azametiyle bütün dîvân edebiyatında kıskançlık temasını incelemenin oldukça kapsamlı bir araştırma ve tah-lil çalışması gerektirdiği açıktır. Bu yazıda, makale sınırlarının el verdiği ölçüde genel bir bakış açısıyla dîvân şiirinde kıskançlık temasına dair bir tefekkür denemesi hedeflenmiştir.

1. Şairin Âşık Rolünderken Sevgiliye Dair Kıskançlığı

Klasik edebiyatımızda en yaygın şekliyle işlenen kıskançlık teması budur ve tetiklediği öfke, isyan, ıstırap, hüzn... gibi duyguların terennü-müyle şiirdeki lirizmi yüksek perdelere taşıyıcı bir kudrete sahiptir.

Ulaşılmaz sevgili ve kahredici güzellik. Dîvân şiirinde yüzyılların kalıplaştırdığı bu değişmezler karşısında şair, elbette âşık pozisyonundadır ve o yalçın erişilmezliğin kuşattığı misilsiz güzele övgüler sunmak mevkiindedir.

Ancak, buraya kadar olan doğal duygusal akış, seven ve sevilen dışındaki bir figürün şiire dahil olmasıyla, bir anda alt üst olur. İşte şiiri asıl kanatlandıran da bu alt üst oluşur ki o, kıskançlıktır.

Seven ve sevilen dışındaki o "öteki", âşıklık tavrını üstlenmiş dîvân şairinin olanca hincına, hışmına hedef durumunda bir kişiliktir ve-gittikçe çirkinleştirici bir sıralandırma içinde-o, şu sıfatlarla anılır:

Gayr, ağyâr, rakîb, hasım, el (bîgâne), yaban, zâhid, eğri, yavuz, fit-ne, iftiracı, ara bozucu (nemmâm), ihbâr edici (gammâz), düşman (adû), dev (dîv), ifrit, belâ, karga (zâğ), baykuş (bûm), tilki, akrep, köpek (it, seg, kelb), domuz (hinzîr), zâlim, münâfık, kâfir, şeytân, iblîs...

Bu karakter, sevgilinin peşindeki "öteki"dir ve sevgiliye yakınlığıyla, sevgiliden gördüğü iltifatlarla; bazen de sadece varlığıyla, âşık şairde dağlayıcı ıstırapa, zapt edilmez öfkeye sebeptir.

Cânâ rakîbi handân edersin
 Ben bî-nevâyı giryân edersin
 Bîgânelerle ünsiyet etme
 Bana cihânı zindân edersin¹

Giriftzen Âsım Bey (İslâm Ansiklopedisi, 1991: 476-477)

Klasik şiirimizin tarihi seyri içinde kıskançlık temasına göz atacak olursak, dîvân edebiyatının başladığı ilk devrelerden itibaren kaleme alınan âşıkâne şiirlerde-âşkın kaçınılmaz gereği olarak-kıskançlık temasına sık rastladığımızı söyleyebiliriz.

Nitekim, mesela on dördüncü yüzyıl dîvân şairlerinden Kadı Burhânettî, âşık ve sevgili arasına girmek istidadındaki “öteki”yi dışlamaktan, ona hakaretle yüklenmekten çekinmez:

Sohbet dilerem senün ile gönlüm içinde
 Kim duymaya hâlümüzi deyyâr bu gice

Kadı Burhânettî (Demirbağ, 2011: 44)

Beni andan ırak kılmak dileyen
 Sığındum ana ki şeytân-ı racîmdür

Kadı Burhânettî (Demirbağ, 2011: 101)

Bir sonraki on beşinci yüzyılda ise, kendi özgünlüğünü bulmaya başlayan klasik şiirimizde kıskançlık temasının gittikçe daha ince, daha zarif hayal oyunları ile işlendiğini görürüz. Necâtî Bey, sevgiliyi, onun saçlarından bile kıskanmakta; hele “öteki”ni ise, yok etmeye, ettirmeye kadar davranmaktadır:

Sen turup raks idesin karşuna ben boynum eğem
 İne zülfün koca sen sîm-beri döne döne

Necâtî (Tarlan, 1992a: 360)

Ey Necâtî ben ana nice Müselmân diyeyim
 Ki rakîbi tutup öldürmeye kâfir yerine

Necâtî (Tarlan, 1992a: 378)

Aynı yüzyıl şairlerinden Ahmet Paşa’nın şiirlerinde kıskançlık, yaşanmışlıktan izler sunarcasına canlıdır, samimidir ve sevgilinin “öteki”ler-

1 Bestesi Giriftzen Âsım Bey’e ait Uşşâk şarkı. Ö.D.

le beraberliği, kahır dolu yakıcı mısralara vesiledir:

Sen Şem' gibi gayr ile mecliste gülersin
Ben akıduram yaşıle kan yandım elinden

Herhâr ile sen sohbet edersin dün ü gün ben
Derdin ederim mûnis-i cân yandım elinden

Ahmed çeke cevriini vü lütfun göre ağyâr
Ey Őefkati az Şâh-ı cihân yandım elinden

Ahmet Paşa (Tarlan, 1992b: 229)

Sevgilinin peşinde olan “öteki”ler, sürüyledir ve bu durum, Ahmet Paşa'nın derdine dert katmaktadır. Şair, âh vâh'larını nakarat halinde tekrarladağı bestelenmiŐ bir manzumesinde Şöyle hayıflanır, öfkelenir, suçlar:

Yârin itden çoğ uyar ardına ağyâr dirig

Bize yâr olmadı ol Őûh-i sitemkâr dirig

Kıldı bir dilber-i hercâfyi dildâr dirig

Vay gönül vay bu gönül vay gönül eyvah gönül

Ahmet Paşa (Tarlan, 1992b: 202)

Hemen her bakımdan zirvelerin geçit resmi yaptığı on altıncı yüzyılda ise kıskançlık teması, dönemin edebiyatındaki ihtiŐama denk bir irtifada Őiirleri kanatlandırmaya devam eder.

Dîvân Şiiri denince neredeyse akla gelen ilk isim olan Fuzûlî'de kıskançlık, “öteki”ne karşı bir öfkeden çok, sevgiliyi suçlama edasındadır ve adeta “ballandırılmıŐ bir ıstırap”la mısralara revnak vermektedir:

Ey giyüp gülgûn dem-â-dem azm-i cevlân eyleyen

Her taraf cevlân edüp döndükçe yüz kan eyleyen

Ey beni mahrûm edüp bezm-ivisâlinden müdâm

Gayrı hân-ı iltifâtı üzre mihmân eyleyen

Ey dem-â-dem reşk tîğıyla benim kanım töküp

Mey içüp ağyâr ile seyr-i gülistan eyleyen

Fuzûlî (Akyüz, Beken ve Yüksel, 1990: 238)

Leylî vü Mecnûn mesnevisinde de Fuzûlî, kıskançlığı, sevgiliye yöneltilmiş zehirli suçlamalar, hesap sormalar halinde Mecnûn'un diliyle şiire döker. Leylâ'nın başkasıyla evlendiğine dair söylentiye duyan Mecnûn, büsbütün çıldırmıştır ve Fuzûlî, yer yer kavurucu bir feryat üslubundaki mısralarıyla Mecnûn'a şunları söyletmektedir:

Gayr ile her dem nedür seyr-i gülistân etdügün
 Bezm edüp halvet kılup yüz lutf u ihsân etdügün
 Ahd bünyâdın mürüvvetdür mi vîrân etdügün
 Hani ey zâlim bizimle ahd ü peymân etdügün

Gayre salup mihrüni bizden savutdun âkîbet
 Terk-i mihr etdün tarîk-ı zulm dutdun âkîbet
 Ahdler peymânlar etmişdün unuttun âkîbet
 Hani ey zâlim bizimle ahd ü peymân etdügün

Cürmümüz n'oldı ki bizden eyledin bîzârlık
 Biz gamun çekdük sen etdün özgeye gam-hârlık
 Sizde âdet bu mıdur beyle mi olur yârlık
 Hani ey zâlim bizimle ahd ü peymân etdügün

Fuzûlî (Doğan, 2010: 365-366)

Ve aynı yüzyılda, ihtişamın şairi Bâkî. Onda kıskançlık, şiiri yazdıran değil, şiirin akışına uygun düştükçe bilinçli ve hesaplı bir kıvamda “kullanılan” bir çeşnidir, o kadar. Nitekim Bâkî'nin mısralarında zaman zaman kıskançlığın hedefi olan “öteki”, kimi dîvân şairlerinde görüldüğü gibi âşığı çaresiz bırakan bir ıstırap kaynağı, bir amansız hasım değil; yeri geldikçe okuyucuya izlettirilmek üzere hayale davet edilen bir şamar oğlanıdır. Bâkî'deki -biraz da şımarıklığa kaçan- bu özgüven, kıskançlık temalı mısralarda, bir tür kum torbası durumundaki “öteki” üzerinden okuyucuya sezdirilir ki şairane bir eda olarak dikkat çekicidir:

Cânâ zülâl-i vaslunı ağyâr umar uşşâk umar
 Âb-ı sehâb-ı rahmete kâfir müselmân teşnedür

Bâkî (Küçük, 1994: 143)

Kûyuna varsa aceb mi dil-berün rakîb

Cennet idi bir zamân İblîs-i mel'ûnun yeri

Bâkî (Küçük, 1994: 439)

On altıncı yüzyılın sûfî şairlerinden Hayâlî Bey'de ise kıskançlık, şiire derinlik ve sırrîlik katan samimi bir ıstırap kaynağıdır. “Öteki”nin düşmanca tertipleri ve sevgiliye yakınlıkları, âşık şairdeki dayanılmaz iç sızısının gerekçesi olarak mısralara yansır:

Terkin urdu diyu iğvâ eylemiş bî-dîn rakîb

Sevdiğim vallâhi billâhi bu bühtândır bana

Hayâlî (Tarlân,1992c: 90)

Âteş-i gayret n'ola yakıp kül etse bülbülü

Salınıp boynuna her şâhın güler oynar gül

Hayâlî (Tarlân, 1992c: 44)

Yine on altıncı yüzyılda, bereketli dîvânıyla Zâtî de kıskançlığı sık işleyenlerden olarak karşımıza çıkar. Onun da şiirlerinde kıskanılan karakter, yani “öteki”,amansız bir düşman olmaktan çok, amansız hücumlara hedef ve genellikle mağlup bir zavallıdır. Nice tevriyelerle, nice ses ve söz oyunları ile “öteki”, durmadan aşağılanır, aşağılanır:

Adû-yı zâğ elinden bir tezerv-i şîvekâr aldum

Dahi ben şâh-bâz-ı ışk olaldan bir şikâr aldum

Zâtî (Cengiz, 1983: 312)

Rakîbe sadr gösterdün dedün ol fitneye ulu

Benüm bir it kadar vah vah kapunda i'tibârım yok

Zâtî (Cengiz, 1983: 326)

Âşık rolündeki dîvân şairinin sevgiliye dair kıskançlığı, bu şekilde seven, sevilen ve “öteki” üçgeni dahilinde artık kalıplaşmıştır ve sonraki yüzyıllar boyunca söz konusu tema, aynı minval üzere kaleme alınmış sayısız manzumede görülecektir.

Şairin, âşık rolüneyken, sevgiliye dair kıskançlığını bir de Nedîm'de seyredelim:

Güzelsinbî-bedelsin şûhsun âlüftesin cânâ

Söz olmaz hüsnüne gelmez nazîrin âleme hakkâ

Senin her cevrine bin cân ile sabr eylerim ammâ
Beni pek öldürür ey bî-vefâ ellerle bâzârın

Nedîm (Macit, 1997: 255)

Yüzyıllar içinde sayısız dîvân şairi, sevgiliyi “öteki”nden kıskandı ve bunu nice hayal oyunları ile, söz hünerleriyle mısralara yansıttı. Bu arada, devirler geçtikçe kıskançlık duruşu da ton ve renk değiştirmeye başladı. Nitekim, ilk dönemlerdeki baskın, öfkeli, hırçın edaların; yerini, zamanla mahzunluk, umutsuzluk, kabullenmişlik tavırlarına bıraktığını görüyoruz.

Kıskançlık, artık gayrete getirici, teşvik edici değil; bıkkınlık vericidir ve Nâbî, bunu şöyle ilan etmektedir:

Bir devlet için çarha temennâdan usandık
Bir vasliçün ağyâre müdârâdan usandık

Nâbî (Bilkan, 1997: 756)

On dokuzuncu yüzyıla doğru ise âşık şair, artık sevgiliyi büsbütün “öteki”ne kaptırmıştır ve buna dair pes edişin şiirini yazmaktadır.

Nevres’i dinliyoruz:

Senden bilirim yok bana bir fâ’ide ey gül
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül
Etsem de abesdir sitem-i hâre tehammül
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Ellerle o zevk etdi ben âteşlere yandım
Çekdim o kadar cevri ü cefâsın ki usandım
Derlerdi kabûl etmez idim şimdi inandım
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Senden güzelim çâre bana kat’-ı emeldir
Etsen dahi ülfet demem ellerle haleldir
Ağyâr ile gezsen dahi gücenmem ki meseldir
Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Gördüm açılırken bu seher gonceyi hâre
 Sordum n'ola bu cevr ü cefâ bülbül-i zâre
 Bir âh çeküp hasret ile dedi ne çâre
 Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Bîgâne-edâdır bilür ol âfeti herkes
 Ümmîd-i visâl eyleme andan emelin kes
 Bî-hûde yere âh ü figân eyleme Nevres
 Gül yağını eller sürünür çatlasa bülbül

Osman Nevres (Nevres,1873: 64)

Kitaplık çapta detaylı bir inceleme ve araştırma gerektiren bu konu, ilgili sahadaki edebiyat bilimcilerinin alakasını beklemektedir. Biz, makale sınırlarını gözetmek adına, yukarıdaki sınırlı örneklerle yetinerek şairin, âşık rolüneyken, sevgiliye dair kıskançlığını burada noktalayalım.

2. Şairin Diğer Şairler Karşısındaki Sanatkâr Kıskançlığı

Sanatkâr kişiliklerde, özellikle şairlerde, eser vermenin biraz da kendini benzersiz görme ön kabulüne dayalı olduğunu biliyoruz. “Her sanatkârda olan ‘eşsizlik’ tutkusunun, bilhassa şairlerde saplantı derecesinde olduğu malumdur” (Demirbağ, 2017: 1236). Böyle olunca, bir şairin, kendisi ile diğer bir şair arasında tamamen nötr ve tarafsız kalabileceğini düşünmek güçtür. Hatta başkasının şair olabileceğini bile samimi olarak kabullenebilen ve buna tahammül edebilen şair neredeyse yoktur, demek mümkün.

Dîvân şiirinde kimi zaman açıkça ilan edilen, kimi zaman da satır aralarında sezdirilen sanatkâr kıskançlığı; rekabete, yarışmaya ve sonuçta eser verilmesine yol açmaktadır. Bu sebeple bahsinde olduğumuz, şairdeki “benzersizlik” kompleksini, edebi zenginliğimiz açısından son derece verimli bir rûh hali olarak değerlendirmek, isabetli bir yaklaşım olacaktır. Söz konusu sanatkâr kıskançlığına, daha çok dîvân şairlerinin fahriyelerinde ve birbirine dair hicviyelerinde rastladığımızı bir tespit olarak söyleyebiliriz.

Nitekim, on beşinci yüzyıl dîvân şairlerinden Necâtî Bey’in, kendisine nazireler yazan Mihrî Hatun’a tahammül edemeyişinde, o “eşsizlik tutkusu”ndan kaynaklanan sanatkâr kıskançlığını görüyoruz:

Ey benüm şi‘rûme nazîre diyen
 Çıkma râh-ı edebden eyle hazer

Dime ki işte vezn ü kafiyede
Şi'rüm oldı Necâtî'ye hem-ser

Harfi üç olmak ile ikisinün
Bir midür fi'l-hakika 'ayb ü hüner

Necâtî (Hakverdioğlu, 2009: 557)

Bir sonraki yüzyılda Taşlıcalı Yahyâ Bey'in de çağdaşı Hayâlî Bey'e dair kaleme aldığı şu mısralar, aynı sanatkâr kıskançlığını yansıtmada, oldukça dikkat çekicidir:

Bana olaydı Hayâlî'ye olan hürmetler
Hak bilür sihr-i helâl eyler idüm şi'r-i teri

Ne belâdur bu ki sâyem gibi altumda iken
Gün gibi bir ışığın üsti yanum ola yeri

Ben şecâ'at kılıcıyam ol ışıklar pulucu
Ben savaş günü çeriyem o hemân cerde cerî

Dür gibi gayret-i akrân ile bağrum delinür
İremez gûş-ı şehenşâha kelâmum güheri

Taşlıcalı Yahyâ (Çavuşoğlu, 1977: 44)

Bilhassa on sekizinci yüzyıl, sanatkâr kıskançlığının eser vermede nasıl da tetikleyici olduğuna şahit bir çağdır.

İstanbul'da söz, mânâ ve âhenk meraklılarının toplandıkları bir mekân. Mecliste genç Şeyh Gâlib de bulunmaktadır. Sohbet, Nâbî ve Hayr-âbâd üzerine yoğunlaşır. Nâbî'ye ve eserine dair övgüler, yüceltmeler, Şeyh Gâlib'in tahammül edemeyeceği bir noktaya kadar haddi aşar. Öyle ki *Hayr-âbâd*'in bir benzerinin dahi yazılamayacağı iddia edilmektedir:

Bir gâyete erdi kim meâli
Tanzîrinin olmaz ihtimâli

O rıtl bana gîrân göründi

Bir sûret-i imtihan göründü”

Şeyh Gâlib (Doğan, 2011: 58)

Şeyh Gâlib, buna elbette karşı çıkar ve Nâbî'nin yaşlılık demle-
rinde Hayr-âbâd'ı kaleme aldığı; eserin orijinal sayılamayacağı, onda yer
yer Attâr'dan alıntı yapıldığı, Hayr-âbâd'ın aslında zevksiz ve derinliksiz
bir çalışma olduğu... yolunda -çoğu haklı- tenkitlerini sıralayarak olanca
sanatkâr kıskançlığını püskürtür.

Nitekim Şeyh Gâlib, “öteki şair”(Nâbî) hakkındaki bu protestosu-
nu, ünlü Hüsn-ü Aşk'ının Sebeb-i Te'lif kısmında şiirleştirmiştir:

Kim Nâbî'ye hiç düşer mi evfak

Şeyhin sözine kelâm katmak

Ey kıssadan olmayan haberdâr

Nâkıs mı bıraktı Şeyh Attâr

Bulmağla bir iki hoşca ta'bîr

Erlik midir izdivâcî tasvîr

El-hak çalıp alma kıssadır ol

Hırsızlara hayli hissedir ol

Nush etse eger budur mezâkî

Dünyâ fânî âhîret bâkî

Şeyh Gâlib (Doğan, 2011: 68)

Dikkati çekmek gerekir ki yukarıda bazı beyitlerini verdiğimiz
manzume, Der Beyân-ı Sebeb-i Te'lif (Eserin Kaleme Alınış Sebebini
Açıklama) başlığı altında kaleme alınmıştır. Yani Şeyh Gâlib, Nâbî'ye
yüklenmelerini, Hüsn ü Aşk adlı şaheserinin yazılış vesilesi olarak takdim
etmektedir. Bu olay, bahsinde bulunduğumuz sanatkâr kıskançlığının nele-
re yol verdiğine dair, yeterince fikir verici olmalıdır.

“Edebiyatımızdaki kimi şaheserler, işte o anlaşılmasan sanatkâr kıskançlığının meyveleridir, diyebiliriz. Nitekim Nâbî'nin Hayr-âbâd'ı için:
‘-Daha güzeli yazılamaz!’ iddiası üzerine Şeyh Gâlib:‘O ritl bana gîrân
göründü / Bir sûret-i imtihan göründü’ diyerek Hüsn ü Aşk'ı yazmıştır.”
(Demirbağ, 2017a: 1237)

3. Kiskandırma / Kiskanılma İddiasıyla Kıskaçlık

Kıskaçlık temasının işlendiği kimi manzumelerde kiskanma tavırının bazen seven ve sevilen dışındakilere de yüklenmiş olduğu görülür. Böylesi dolaylı üslup ile amaçlanan, aslında kıyas yoluyla övgüdür ve övgünün de hedefi, sevgili veya şairin kendisidir.

Mesela, sevgiliye övgü için kaleme alınmış mısralarda türlü hüsn-i ta'lillerle şöyle bir hayali sebep-sonuç silsilesi geliştirebilir:

Sevgilinin yüzüne imrenen gökteki dolunay; erir, incelir, bükülür, hilâle döner; bununla da kalmaz, aşağıya düşer ve sevgilinin atının ayağına nal oluverir:

Bedri dahi köniledi ola mı ay yüzün

Na'l olmağa atuna hilâl itdün eyle mi

Kadı Burhânettin (Demirbağ, 2011: 155)

Şeyhî'de de sevgilinin zülfleri, yanağı, ağzı ve dişleri öylesine kamaştırıcı bir güzelliğe sahiptir ki bu, menekşede, lalede ve goncada kıskaçlık nöbetlerine sebeptir. O zülflerden ötürü menekşe, karalar bağlamıştır; o gül yanağı gören lale, yüzüstü toprağa kapaklanmış ve o yakut kızılı dudaklarla inci dişler karşısında gonca ise, yakasını yırtmıştır:

Ne haber virdi sabâ zülf-i perîşânun için

Ki benefşe kara yaslı görünür anun için

Lâle hâk itdi yüzün gül yanağın reşkenden

Gonca çâk itdi kabâ la'l-i dür-efşânun için

Şeyhî (İsen, 1990: 238)

Söz konusu kiskandırma yoluyla övgü, bazen şairin kendisi için de geçerlidir. Özellikle divân şairlerinde sık rastlanan “fâhr” edasının tema olarak işlendiği manzumelerde kimi zaman şair, kiskanılan kişilik olarak bizzat kendini takdim eder. Onu farklı, üstün ve eşsiz kılan şairlik dehası; güzel söz söyleme yeteneği; ilim, irfan, kültür... gibi meziyetler, doğal olarak insanlarda kıskaçlığa sebep olmaktadır.

Mesela Şair Bâkî'ye göre kendisindeki marifet pırıltıları, zamane insanların öyle bir hased hissi kabartmaktadır ki bu kabullenemeyiş, derinden derine onların içini kemirmektedir:

Zamâne bizde cevher sezdügiyçün dil-hırâş eyler

Anun'çün bağrımız hündür ma'ârif kâniyuz cânâ

Bâkî (Küçük, 1994: 109)

Kaside ve fahriyye ustası Nef'î ise, söz söylemedeki kudreti ile bütün Irak şuarasını, hatta meşhur İranlı şair Muhteşem-i Kâşânî'yi bile kıskandırmakla övünür:

Sözlerüm oldu hased-kerde-i yârân-ı 'Irâk

Belki reşk-i sühan-ı Muhteşem-i Kâşânî

Nef'î (Akkuş, 1991: 98)

Şair sadrâzâm Koca Râgıb Paşa da kıskanılan bir şahsiyet olduğunu vurgulamaktan geri kalmaz. Nitekim kendisi, varlıklı bir kişi olmasa da sahip olduğu ilim, irfan sebebiyle diğer devlet erkânının çekememezlik edalarına maruzdur ve bununla gizli bir iftihar duymaktadır:

Olsak ne kadar kîse-tehî nakd-i gınâdan

İrfân ile mahsûd-ı kirâm-ı vüzerâyız

Koca Râgıb Paşa (Demirbağ, 1999: 282)

4. İlâhî Gayret Anlamındaki Kıskançlık

Dokuzuncu yüzyılda Türklerin İslâmiyet'i kabulüyle, Türk tarihindeki en büyük ve en uzun süreli inkılâp, gerçekleşmiş oldu. İslâmiyet'le birlikte, medrese ve tasavvuf gibi iki evrensel kurumun da Türklerin hayatına girişi; dilde, düşüncede, ifadede, üslupta... adeta bir kültürel patlamaya yol açtı ve bu, elbette edebiyata aksetti. (Demirbağ, 2017b: 48)

Böyle olunca, kimi soyut, mânevî kavramlar, zaman içinde Türkçe kelimelerle de ifade edilir oldu. "Gayret" kavramının bazen anlam genişlemesine uğramış "kıskançlık" sözcüğüyle karşılanmasını, bu anlam ilişkisiyle açıklamak mümkündür.

Nitekim, Allâh'a ortak koşmanın (şirk) bizzat Cenâb-ı Hak tarafından şiddetle reddedilmesi, ilâhî gayret; aynı fiile mü'minlerce tepki gösterilmesi dedin gayreti ile tanımlanır. Söz konusu reddedişin kıskançlıkla ilişkilendirilmesi ise; Allâh'ı, yarattığı her şeyden münezzehe bilen ve O'ndan başka hiçbir varlığa ilahlık yakıştırmayan bir inanç titizliğinin, kıskançlık refleksi andırıyor olmasındandır.

Birdir ol birliğine şek yok durur

Gerçi yanlış söyleyenler çok durur

Bâri ne hâcet kılavuz sözi çok

Birdir Allâh andan artuk tengri yok

Süleymân Çelebî (Kemikli, 2018: 26-27)

Allâh birdir ve sevimye, güvenilmeye en layık olandır. Öyleyse Allâh'tan başkasına gereğinden fazla bir sevgi veya itimat göstermek, ilâhî gayrete dokunmak gibi bir tehlikeye yol açıcıdır. Bu bakımdan, kimi peygamberlere yaşatılan ıstıraplar, İslâm âlimerince ilâhî gayret tecellisi olarak yorumlanmıştır.

Nitekim, Hz. İbrahim'in, oğlu Hz. İsmail doğduğunda çok sevinmesi, onu kurban etmekle emr olunmasına; Hz.Yâkub'un, oğlu Hz. Yûsuf'a fazlaca düşkün olması, yıllarca ondan ayrılığa ve Hz. Yûsuf'un da zindan arkadaşına: “-Sultanın yanında benim ismimi söyle!” diyerek “kuldan” yardım beklemesi ise, seneler boyu zindanda unutulmasına sebep olmuştur.

Bütün bunlar, Allâh'ın “Gayyûr” sıfatı ve başka hiçbir şeyin varlığına izin vermeyen “tek”liği ile anlam bulmaktadır.

Bu, adeta kıskançlığı andıran inceler incesi tecelli, dîvân şiirimizde peygamber kıssasını tema olarak işleyen mesnevilerin yanı sıra, pek çok tasavvufi manzumede de ilâhî gayret yorumuna dair nice nüktelere, telmihlere yol vermiştir. Mesela dîvân şairi Sâbit, Peygamber'imizin (SAV) çöl yolculukları esnasında mûcizevi olarak daima bir bulutla gölgelendirilmesi olayını ilâhî gayrete bağlar:

N'ola bir pâre ebri farkı üzre sâyebân etse

Güneşden sakınur kendi habîbin Hazret-i Mevlâ

Sâbit (Büyük Türk Klasikleri, 1987: 318)

Öte yandan, sevmenin en yüce mertebesi olan âşk-ı hakîkîde âşık, mutlak güzelliğin azametine karşı öz varlığından geçer, kendini yok bilir. Böyle olmadıkça, yani âşık sevdiğinde bitip tükenmedikçe vuslata yol yoktur. Bu, o türlü bir sevmektir ki sevgili dışında hiçbir şeyin varlığına imkân tanımamaktadır; hatta âşığa bile. Öyleyse sevenle sevilen arasındaki perde, bizzat sevenin kendisidir ve bu durumda seven, sevdiği uğruna kendi öz varlığını da terk etmelidir.

O feda oluşu, Hayâlî Bey'den dinleyelim:

Nedir cân kim anı sen nâzenîn cânâne vermezler

Sana âşık olanlar yoluna cânâ ne vermezler

Hayâlî (Tarlan, 1992c: 125)

Sevgiliyi böylesine tenzih ediş ve ona karşı kendini bile yok biliş, şunu göstermektedir:

Seven, sevdiğini kendinden bile kıskanmaktadır.

Şeyh Gâlib söylesin:

Terk-i ağıyâr ile herkes vâsıl-ı yâr oldu lîk

Gâlib'in ağıyârı Gâlib'dir hicâb oldur ki ol

Şeyh Gâlib (Okçu, 1993: 730)

Tasavvuftaki Vahdet-i Vücûd'un² bir gereği olan bu denli tenzih tavrı; sevgiliyi mutlak tek bilme ve sevilen dışında hiçbir şeyi, zerreyi bile, var kabul etmeme; çıldırmaşçasına bir kıskançlıktan haber verdiği gibi, şu hakikate ulaşıldığını da sezdirmektedir:

Seven de sevilen de; güzel de âşık da; cân da cânân da aslında tek, bir varlıktır: Allâh.

İşte bunu fark ediş, duyuş ve tadış, mutasavvıf şairlere nice ürpertici mısralar söyletmiştir:

Dede Ömer Rûşenî'den:

Hüsnünün aksin ruh-i dilberde peydâ eyledün

Çeşm-i âşıktan dönüp anı temâşâ eyledün

Rûşenî (Köprülüzade, 1934: 125)

Âşığın sevgiliyi kendinden bile kıskanmasını, sevgiliye karşı kendini bile yok bilmesini, bir de Fuzûlî'den dinleyelim:

Mende olan âşikâr sensen

Men hod yohem ol ki var sensen

Dâim bana sendedür tecellî

Men gayrden olmuşam tesellî

Ger men men isem nesen sen ey yâr

V'er sen sen isen neyem men-i zâr

Fuzûlî (Doğan, 2010: 506)

² Vahdet-i Vücûd: "Varlık birdir, o da Hakk'ın varlığıdır." (Muhyiddîn-i Arâbî) (Demirli, 2012: 431-435).

Görülmektedir ki çıkışı ve istikameti ne olursa olsun, sevmenin olduğu yerde kıskançlık, kaçınılmaz. İlâhî aşktaki kıskançlık ise, âşığı vuslata doğru teşvik edici gayret kisvesinde ifadesini bulmaktadır. Tasavvufî dîvân şiirlerinde sık rastlanan bir tema olarak gayret, kimi zaman şiirde bir yan unsur, kimi zaman da bizzat şiiri yazdıran ilhamın ta kendisidir.

Nitekim, Şeyh Gâlib'in Hüsn ü Aşk'ındaki Gayret, ana kahraman Aşk'ın yanında; ona yol gösterici, onu vuslata hazırlayıcı bir bilge şahsiyet, bir karakter şeklinde tasvir edilir:

Var idi yanında bir belâ-keş
Gayret adı her peyâmı âteş

Lâlâsıidi o bî-mecâlin
Ebri-ydi o gevher-i hayâlin

Etmişdi o şem'-i sîne-sûzı
Bezm-i elemin harem-fürûzı

Çün tıfl-ı şerer o dil-figârı
Beslerdi ki yaka her diyârı

Çün merdüm-i çeşm-i ehl-i sevdâ
Her dem kara giydirirdi ana

Şeyh Gâlib (Doğan, 2011: 248)

Türkçedeki en yakın karşılığı “kıskançlık” olan ve sıklıkla “kıskançlık” kelimesi kapsamında ifade edilen ilâhî gayret, tasavvufî kaynaklarda geniş ve derin bir tefekkür konusu olarak karşımıza çıkar. Ayrıca, söz konusu kavramın klasik edebiyatımızdaki yansımaları üzerine de detaylı araştırmalar, değerlendirmeler yapmak mümkündür. Biz, Dîvân Şiirimizde Kıskançlık'a dair, ele alınması gereken maddelerden biri olarak ilâhî gayret kavramına dikkati çekmekle yetineceğiz.

Sonuç

Tamamen insani bir duygu, tepki ve duruş olan “kıskançlık”ın sanat ve edebiyatta önemli ağırlıkta yer edinmiş olması, doğal karşılanabilir bir durumdur. Dîvân edebiyatında ise -medrese ve tasavvufun katkıları-

la- hayli detaylandırılmış, derecelendirilmiş olarak kıskançlık kavramıyla karşılaştığımızı söyleyebiliriz. Hased'den gayret, izzet, hamiyet... kavramlarına kadar kıskançlığa dair farklı tonların tematik olarak işlenişini, klasik şiirimizde bulmak mümkündür.

Dîvân edebiyatımızda kıskançlık, genel bir sınıflandırmayla;

beşeri aşkta ağyâra yönelik,

şiirde rakip sanatkâra yönelik,

övgüde diğer güzel ile kıyasa yönelik

ve tasavvufta mâsivâyâ³ yönelik... “tahammülsüzlük” teması olarak, dört alanda görülür.

Bu yazıda, söz konusu alanlarda kıskançlık konusunun, kitaplık hacmi gerektirecek geniş ve derin araştırmalara, incelemelere müsait olduğuna dikkat çekilmesi hedeflenmiştir.

Kaynakça

- Akkuş, M. (1991). *Nef'î Sanatı ve Türkçe Dîvânı*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Akyüz, K., Beken, S. ve Yüksel, S. (1990). *Fuzûlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Bilkan, A. F. (1997). *Nâbî Dîvânı*. İstanbul: MEB Yay. c.2.
- Buhârî. (1992). *Sahîhü'l-Buhârî*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Burian, O. (1946). *W. Shakespaeare Hamlet*. İstanbul: MEB Yay.
- Kolektif*, (1987). *Büyük Türk Klasikleri*. V, İstanbul: Ötüken-Söğüt Yay.
- Cengiz, H. E. (1983). *Dîvân Şiiri Antolojisi*. Ankara: Bilgi Yay.
- Çavuşoğlu, M. (1977). *Yahyâ Bey Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay.
- Demirbağ, Ö. (2017a). Klasik Şiirimiz ve Kutsallar. *Dede Korkut Uluslararası Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. (6) 14, 47-55.
- _____. (2017b). *Şair ve Övünme*. *JHSR*. 12, 1234-1240.
- Demirbağ, Ö. (2011). *Kadı Burhânettin ve Şiiri*. Ankara: Gazi Ktb.
- Demirbağ, Ö. (1999). *Koca Râgıb Paşa ve Dîvân-ı Râgıb*. (Yayımlanma-
- 3 Mâsivâ: “Allâh'tan başka her şey.” (Uludağ, 2001: 237).

mış Doktora Tezi). Yüzüncü Yıl Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

- Doğan, M. N. (2010). *Fuzûlî Leylâ ve Mecnûn*. İstanbul: Yelkenli Ktb.
- Doğan, M.N. (2011). *Şeyh Gâlib Hüsn ü Aşk*. İstanbul: Yelkenli Ktb.
- Erhat, A. (2010). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Ktb.
- Ergin, M. (1997). *Dede Korkut Kitabı*. Ankara: TDK Yay.
- Gelen, A. (1973). *Goethe Genç Werther 'in Acıları*. İstanbul: Varlık Yay.
- Hakverdioğlu, M. (2009). Mihrî Hâtun'un Necâtî Bey'in Şiirlerine Nazîreleri. *Turkish Studies*. (4)2, 522- 551.
- İmâm-ı Gazâlî. (1980). *İhyâ-ı Ulûmi 'd-Dîn*. VII, Arslan, A. (Çev.). İstanbul: Arslan Yay.
- İsen, M. ve Cemal K. (1990). *Şeyhî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- İslâm Ansiklopedisi*. (1991). İstanbul: TDV Yay. c.3
- _____. (2012). İstanbul: TDV Yay. c.42
- Kemikli, B. (2018). *Süleyman Çelebi ve Mevlid*. İstanbul: Ketebe Yay.
- Köprülüzade M. F. (1934). *Dîvân Edebiyatı Antolojisi*. İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitaphanesi.
- Küçük, S. (1994). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: TDK Yay.
- Macit, M. (1997). *Nedîm Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Nutku, Ö. (1994). *W. Shakespaeare Othello*. İstanbul: Remzi Ktb.
- Okçu, N. (1993). *Şeyh Gâlib ve Dîvânının Tenkidli Metni*. Ankara: KB Yay.
- Osman N. (1873). *Dîvân-ı Osmân Nevres*. Ankara: TBMM Ktb.
- Ögel, B. (1993). *Türk Mitolojisi*. I, Ankara: TTK Yay.
- Tarlan, A. N. (1992a). *Ahmet Paşa Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- _____. (1992b). *Hayâlî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- _____. (1992c). *Necâtî Beg Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.
- Uludağ, S. (2001). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yay.